

سیرانه‌گذاری برای تولید

وزارت جهاد کشاورزی
سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

موسسه آموزش و ترویج کشاورزی

معاونت علمی و فناوری

شبکه دانش کشاورزی

سلسله برنامه‌های ویدیو کنفرانس انتقال دانش به روز در گستره ملی بخش کشاورزی

عنوان:

اراضی موقوفه زراعی و تحولات قانونی آن در دوره ۱۲ مجلس شورای ملی

سخنران:

عباس نوروزی

عضو هیأت علمی

مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)

۴ آذر ۱۴۰۴ - ساعت: ۱۰

انواع املاک زراعی بر اساس نوع مالکیت

(اقسام زمین داری)

- ▶ ۱- املاک خالصه (املاک متعلق به دولت) گاه به صورت تیول واگذار می شد.
- ▶ ۲- املاک دیوانی (املاک متعلق به پادشاه) یا املاک سلطنتی. بخشی از درآمد پادشاه از محل املاک سلطنتی تامین می شد.
- ▶ ۳- املاک خصوصی. به دو دسته قابل تقسیم است: ملاک متعلق به مالکین بزرگ و املاک خرده مالکین.
- ▶ ۴- املاک وقفی یا موقوفه.

- ▶ **تعریف وقف: حبس عین مال و مصرف کردن منافع آن در راه خدا**
- ▶ **اهمیت موقوفات: ارزش موقوفات اراک در سال ۱۹۴۴ (۱۳۲۳) بین ۳۰ تا ۵۰ میلیون ریال**

برخی از مواهب اجتماعی وقف

▶ امنیت اجتماعی، عدالت اجتماعی، حل معضلات و مشکلات فردی و اجتماعی، آبادی شهرها، نوع دوستی، کمک به نیازمندان، رفع نیازهای مردم، برگزاری مراسم دینی، ایجاد اماکن مذهبی، اهتمام به ایجاد و توسعه کتابخانه ها، کارآفرینی، ایجاد رقابت سالم و مفید، گسترش رفاه، ایجاد و توسعه بهداشت و درمان، پرداخت مبالغ کمک هزینه و شهریه، ایجاد فرهنگ صحیح

۴- املاک زراعی وقفی یا موقوفه

خصایص:

- ▶ وقف از مختصات مذهب اسلام است.
- ▶ پیشینه به صدر اسلام
- ▶ دو نوع: وقف عام و وقف خاص
- ▶ مسئله وقف یکی از مسائل مهم تاریخ ایران
- ▶ حرمت در نزد مردم و حاکمیت
- ▶ همواره حکومت ها در صدد دخالت در امور اوقاف بوده اند.
- ▶ افزایش و کاهش وسعت در طول تاریخ. افزایش وسعت در دوره سلسله صفویه و کاهش وسعت در دوره نادرشاه افشار
- ▶ اجاره اراضی زراعی وقفی به عنوان یک رویه شایع
- ▶ بزرگ‌ترین اراضی وقفی متعلق به آستان قدس رضوی
- ▶ غالب بودن اراضی زراعی بر سایر موقوفات در کشور (دکان، حمام، کاروانسرا، یخدان (یخچال، قنات، آسیاب، ...)
- ▶ روند نزولی موقوفه شدن اراضی زراعی در سنوات اخیر
- ▶ قدرت و نفوذ روحانیان بر امور اوقاف تا پایان دوره قاجاریه پابرجا ماند.
- ▶ نقش بی بدیل در تاریخ تمدن بشری

انقلاب مشروطه و تاسیس نظام پارلمانی در ایران

- ▶ یکی از مهم ترین وقایع ۱۲۰ سال اخیر در ایران.
- ▶ سال ۱۲۸۵ خورشیدی (۱۹۰۶ میلادی).
- ▶ ایران یکی از نخستین کشورهای آسیایی دارای پارلمان
- ▶ مبداء بسیاری از تحلیل های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی.
- ▶ از دوره اول (۱۲۸۵) تا دوره ۱۸ (۱۳۳۵) دوره ها دو ساله بودند.
- ▶ دوره های فترت (فاصله میان دو دوره مجلس). بین مجلس دوم و سوم (۱۲۹۰ تا ۱۲۹۳)؛ بین مجلس سوم و چهارم (۱۲۹۵ تا ۱۳۰۰)؛ بین مجلس ۲۰ و ۲۱ (۱۳۴۰ تا ۱۳۴۲).

اهمیت مدیریت موقوفات پس از مشروطیت (دخالت های قانونی حاکمیت در امور موقوفات)

قوانین مصوب

- ▶ در دوره دوم مجلس تصویب تشکیلات وزارت اوقاف و معارف و فواید عامه «در ۲۸ شعبان ۱۳۲۸ق (۱۵ مرداد ۱۲۸۹). یکی از ادارات اداره اوقاف بود.
- ▶ در دوره چهارم اداره موقوفه هایی که متولی مشخصی ندارند به "وزارت اوقاف و معارف و فواید عامه" اعطا شود و موقوفاتی صرف خیرات شود که مصارف مشخص ندارد.
- ▶ در دوره پنجم یکی از مصوبات انعقاد قرارداد بین وزارت معارف و اوقاف و وزارت عدلیه، برای همسویی عملکرد این دو وزارتخانه در امور اوقاف بود.

برخی اقدامات در مورد وقف در دوران پهلوی اول

در سال ۱۳۰۹ رضاشاه من را احضار و به من فرمودند برای اوقاف بایستی قوانینی تهیه بشود، تو به عنوان زیارت سری به قم بزن و با حاج شیخ عبدالکریم در این مورد مذاکره کن و نظر وی را بپرس. حاجی شیخ عبدالکریم صرف وجوه مجهول‌المصرف را بلامانع دانستند و درباره آن مقدار که صاحب موقوفه صریحا وصیت کرده بود آن را خلاف شرع دانستند (خاطرات مهدی فرخ، وزیر معارف).

تصویب لایحه جدید اوقاف در ده ماده در سوم دی ماه ۱۳۱۳ خورشیدی

تدوین و تصویب نظامنامه قانون اوقاف در سال ۱۳۱۴

تشکیل شورای اوقاف در سال ۱۳۱۴

تصویب لایحه عمران و آبادی کشور در سال ۱۳۱۶ که بر اساس ماده یک آن متولیان املاک موقوفه مکلف به عمران آن املاک بودند (این قانون اجرا نشد).

لایحه فروش املاک مزروعی موقوفه در فروردین ۱۳۲۰ و لغو آن در مهر ۱۳۲۰

لایحه های مصوب نشده

لایحه تکمیل قانون اوقاف شامل ۱۲ ماده که به مجلس شورای ملی در اول شهریور ۱۳۱۲ ارائه شد و توسط نمایندگان مصوب نشد.

دوره دوازدهم مجلس شورای ملی

- ▶ شروع: آبان ۱۳۱۸، خاتمه: آبان ۱۳۲۰
- ▶ تصویب لایحه (قانون) فروش املاک مزروعی موقوفه در فروردین ۱۳۲۰
- ▶ تصویب (طرح) لغو قانون فروش املاک مزروعی موقوفه در مهر ۱۳۲۰
- ▶ اتفاقی نادر در نظام پارلمانی ایران.

لایحه فروش املاک مزروعی موقوفه و طرح الغای آن در دوره دوازدهم مجلس شورای ملی

- ▶ تصویب لایحه و طرح به سرعت (به ترتیب در طی سه جلسه و دو جلسه)
- ▶ لایحه در دوره نخست وزیری رجبعلی منصور تنظیم و به مجلس ارائه می شود.
- ▶ وزیر فرهنگ: اسماعیل مرآت
- ▶ ارائه لایحه توسط وزیر دادگستری (مجید آهی) به مجلس ارائه می شود.
- ▶ رئیس مجلس: حسن اسفندیاری
- ▶ اظهارات آهی در دفاع از لایحه در جلسه مورخ ۷ اردیبهشت ۱۳۲۰ (جلسه ۹۲ دوره ۱۲):
- ▶ کوشش دولت در عمران و آبادانی کشور از منظر زراعت، تجارت، صناعت
- ▶ ویرانی املاک خالصه بر اثر بی توجهی و بی علاقی
- ▶ نتایج خوب مترتب بر فروش املاک خالصه
- ▶ وظیفه مندی دولت به اقدام مقتضی برای خارج کردن اراضی از حالت خرابی و ویرانی
- ▶ توجه به موضوع فروش املاک زراعتی موقوفه از چند ماه قبل

مراحل طی شده جهت تصویب لایحه در مجلس

- ▶ ارجاع لایحه به کمیسیون‌های فرهنگ، دارایی و دادگستری
- ▶ تصویب لایحه در کمیسیون‌های مذکور با حضور وزرای ذیربط
- ▶ لایحه مشتمل بر ۹ ماده و ۲ تبصره
- ▶ عدم هر گونه اظهارنظر (مخالف یا موافق) از سوی نمایندگان در کلیات لایحه

قرائت مواد لایحه

- ▶ ماده یک: به وزارت دارایی اجازه داده می شود، املاک زراعتی و قنوات موقوفه مسلمه عامه را از طریق طریق مزایده و برابر قانون فروش خالصجات اطراف تهران (مصوب سال ۱۳۱۶) به فروش برساند.
- ▶ ماده دو: املاکی که تولیت آنها با پادشاه عصر است و همچنین وقف آستانه رضوی، مسجد گوهرشاد، آستانه قم، حضرت عبدالعظیم و شاه چراغ و نعمت ا... ولی و یا املاکی که وقف در بیمارستان ها است مشمول ماده یک نخواهد بود.

دو مورد از اهم اظهار نظرهای صورت گرفته در شور اول بررسی لایحه (جلسه ۹۲، ۷ اردیبهشت ۱۳۲۰)

- ▶ **معدل:** تا زمانی که موقوفه فروش نرفته، مطابق قوانین فعلی رفتار شود.
- ▶ **ادهم:** محض این که اسامی واقف و خیر نوع پرور فراموش نشود، در ساختمان بیمارستان ها یا آموزشگاه ها که از درآمد حاصل از فروش املاک مذکور ایجاد می شود، اسم شخص در سردر آن ساختمان گذاشته شود.
- ▶ **نتیجه گیری:** فضای عمومی حاکم بر مجلس موافق لایحه بوده و اظهار نظرهای صورت گرفته فقط محدود است به حدود و ثغور مواد لایحه است.

شور دوم لایحه (جلسه ۹۳، ۱۴ اردیبهشت ۱۳۲۰)

- ▶ اعلام موافقت کمیسیون های دارایی، فرهنگ و دادگستری با لایحه و تقاضای تصویب آن
- ▶ محی الدین سزاوار، اگر قانون املاک بعدی را هم شامل شود، دیگر کسی اقدام به وقف املاک نمی کند و این نقض غرض است.
- ▶ نکته مهم (برخلاف انتظار بی اطلاعی یا کم اطلاعی وزیر دادگستری از وضعیت املاک موقوفه در کشور): اظهار تردید مجید آهی نسبت به وجود قنوات دارای املاک موقوفه در کشور.
- ▶ اظهار سید یعقوب انوار دایر بر این که قنوات های حاج علیرضا در تهران و ملک حصار اولیاء در ورامین دارای املاک موقوفه هستند و درآمد این املاک صرف تعمیر قنوات ها می شود.
- ▶ قرائت هر یک از مواد لایحه و اظهارنظرهای نمایندگان و نیز وزیر دادگستری و برخاستن بیشتر نمایندگان و تصویب ماده مربوطه
- ▶ و در پایان رأی گیری نسبت به کلیات لایحه و تصویب آن (۱۴ اردیبهشت).

طرح الغای فروش املاک مزروعی موقوفه

(جلسه ۱۲۵، ۲۴ مهر ۱۳۲۰)

▶ نخست وزیر: محمدعلی فروغی (تنها تغییر نسبت به زمان تصویب لایحه).

▶ رئیس مجلس شورای ملی: حسن اسفندیاری

▶ وزیر دادگستری: مجید آهی

▶ وزیر فرهنگ: اسماعیل مرآت

▶ اظهارات حسن اسفندیاری (رئیس مجلس): طرحی در مورد لغو قانون فروش املاک مزروعی موقوفه به امضای تعدادی از نمایندگان رسیده و به کمیسیون مبتکرات مجلس ارجاع شده و اینک گزارش کمیسیون قرائت می شود.

▶ اهم نکات اظهار شده توسط هاشمی، مخبر کمیسیون مبتکرات:

▶ عمران و آبادی اراضی از طرق دیگری از قبیل اجاره به مدت امکان پذیر است.

▶ فروش رقبات موجب جلوگیری از خیرات و مبرات دائمی و عدم تولید خیرکنندگان در آینده می شود.

▶ مخالفت قانون فروش رقبات با بسیاری از قوانین و از جمله اصل مالکیت و اختیار مالک (خدشه دار بودن قانون از منظر شرع اسلام) و علل دیگر، کمیسیون طرح الغای قانون فروش املاک موقوفه زراعتی را مورد

اهم اظهارنظرهای صورت گرفته در جلسه ۱۲۵ (۲۴ مهر ۱۳۲۰)

- ▶ **انوار:** تقاضای یک فوریت طرح تا زودتر تصویب شود.
- ▶ **ملک مدنی:** قانون هر چه زودتر مصوب شود تا آثار سوء آن مرتفع شود.
- ▶ **نقابت:** طرح همچون لایحه در سه کمیسیون فرهنگ، دارایی و دادگستری بررسی شود.
- ▶ **طباطبایی:** اگر خلاف مقررات نبود، همین جا رأی می‌گرفتیم که قانون لغو شود.
- ▶ با قیام اکثر نمایندگان، طرح به کمیسیون فرهنگ ارسال می‌شود.
- ▶ **نکته مهم:** سکوت مجید آهی، وزیر دادگستری (بررسی شود).

اهم اظهارنظرهای صورت گرفته در جلسه ۱۳۲ (۸ آبان ۱۳۲۰) ارائه گزارش کمیسیون فرهنگ

- ▶ بیات: طرح با قید دو فوریت و یک ماده ارائه می شود.
- ▶ در کمیسیون فرهنگ، وزیر فرهنگ مراتب موافقت خود را با لغو قانون اعلام کرده است.
- ▶ با قیام اکثر نمایندگان، هم دو فوریت طرح تصویب می شود و هم ماده واحده به شرح زیر:
- ▶ قانون اجازه فروش املاک زراعتی و قنوات موقوفه مصوب ۱۴ اردیبهشت ۱۳۲۰ مشتمل بر ۹ ماده از تاریخ تصویب این قانون ملغی است.

نتیجه‌گیری

- ▶ تلاش مجلس برای اعاده حیثیت از خودش در تصویب منفعلانیه قانون فروش املاک زراعتی و قنوات موقوفه
- ▶ تغییر حاکمیت در ایران از پهلوی اول به پهلوی دوم را در تصویب قانون لغو فروش املاک زراعتی موقوفه نمی‌توان نادیده گرفت.
- ▶ نقش تعیین کننده وزیر دادگستری، مجید آهی، در تصویب قانون فروش املاک زراعتی موقوفه
- ▶ بی اطلاعی و یا کم اطلاعی وزیر دادگستری از وضعیت دقیق اراضی وقفی در کشور
- ▶ تلون آراء برخی نمایندگان در جریان تصویب دو قانون
- ▶ نقش منفعلانیه مجلس در تصویب قانون. به طوری که مجلس هیچ تغییری در محتوا و مواد لایحه تقدیمی دولت ایجاد نکرد و نمایندگان به صورت جدی نقدی بر لایحه نداشتند.

سیرانه‌گذاری برای تولید

وزارت جهاد کشاورزی
سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

موسسه آموزش و ترویج کشاورزی

معاونت علمی و فناوری

شبکه دانش کشاورزی

سلسله برنامه‌های ویدیو کنفرانس انتقال دانش به روز در گستره ملی بخش کشاورزی

عنوان:

اراضی موقوفه زراعی و تحولات قانونی آن در دوره ۱۲ مجلس شورای ملی

سخنران:

عباس نوروزی

عضو هیأت علمی

مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره)

۴ آذر ۱۴۰۴ - ساعت: ۱۰